

Зінаїда КОСИЦЬКА, Zinaida KOSYTSKA

Інститут мистецтвознавства, фольклористики
та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України, Україна
M. Rylskyi Institute of Art Studies, Folkloristics and Ethnology
of the National Academy of Sciences of Ukraine
ORCID: 0000-0002-6416-5037
e-mail: zinaida.kosytska@gmail.com

Українські витинанки кінця XIX–початку XXI ст.: проблеми вивчення, еволюція стилістики

Ukrainian Paper Cuttings of the Late 19th–Early 21st Century: Problems of Studying, Development of Stylistics

A retrospective review of the development of paper home decorations – paper cuttings – is submitted in the article. They have been taking a bright place in folk art of Ukraine from the late 19th century till nowadays. Earlier the peasants have made various decorations out of paper for own homes mainly before great holidays, ornamenting icon corner, stove, windows, walls, ceiling, shelves, etc. with traditional compositions. Ukrainian scholars started studying home paper decor in the late 19th century. They continue research is continued nowadays. The activation and decline of the paper cuttings development have depended on historical conditions, social trends, and also the activities of separate craftsmen and researchers during all periods. The paper cuttings have acquired an equal appreciation with the articles of other kinds of the Visual Arts in the artistic space of Ukraine during the last decades owing to the works of professional artists. At present Ukrainian paper cuttings are well-known not only among the compatriots but they are popular and estimated worldwide.

Keywords: Ukrainian paper cuttings, stages of development, traditions, folk art, folk craftsman, professional artist, Art Studies

У статті представлено ретроспективний огляд розвитку паперових хатніх оздоб – витинанок, що посідають яскраве місце в народному мистецтві України від кінця XIX і до сьогодні. Різноманітні прикраси з паперу раніше селяни виготовляли для власного житла переважно перед великими святами, орнаментуючи традиційними композиціями покуть, піч, вікна, стіни, стелю, полиці тощо. Вітчизняні науковці хатній паперовий декор почали вивчати від кінця XIX і продовжують дослідження у нашій

дні. У всі часи активізація і спад розвитку витинанок залежали від історичних умов, суспільних тенденцій, а також діяльності окремих майстрів і дослідників. В останні десятиліття в художньому просторі України завдяки творчості професійних художників витинанки набули рівнозначного поцінування з творами інших видів образотворчого мистецтва. Нині українські витинанки відомі не лише серед співвітчизників, їх знають і цінують у багатьох країнах Європи і світу.

Ключові слова: українські витинанки, етапи розвитку, традиції, народне мистецтво, народний майстер, професійний художник, мистецтвознавство

В українському народному мистецтві вагоме місце займають витинанки – хатні прикраси, виготовлені з паперу. До поняття паперових оздоб крім площинних витинанок, долучаємо також рушники, фіранки з паперу, ажурні серветки для прикрашення полиць, оздоби об'ємного характеру (штучні квіти, „павуки”) та інше подібне оформлення, яке селяни виготовляли переважно перед великими святами, декоруючи власні оселі біля покуті й печі, угорі на стінах, стелі, довкола вікон, на полицях тощо.

Метою роботи є здійснення ретроспективного огляду еволюції українських паперових оздоб від середини XIX до сьогодення, висвітлення головних етапів і змін стилістики творів на основі опрацьованих творів, збережених у музейних колекціях України і за кордоном, використання наукових публікацій та матеріалів, отриманих під час безпосереднього спілкування з майстрами.

Ступінь розробленості теми. Згадки про хатні паперові оздобы – квіти й голуби – в Україні відомі вже з першої третини XIX ст. У кінці XIX століття в пресі з'являється низка повідомлень про Крайові виставки в Тернополі (1887 р.) й Львові (1894), у яких автори розповідають про витинанки в контексті їх демонстрації перед широкою публікою разом із іншими виробами народних митців: вишивкою, керамікою, килимами. Побіжно про паперові настінні прикраси в кінці XIX ст. йдеться в наукових працях, етнографічних збірниках, спогадах. Аналізу українських витинанок у подальшому були присвячені розвідки вітчизняних мистецтвознавців й етнографів XX століття: Ірини Гургули, Володимира Гагенмейстера, Михайла Станкевича, Тетяни Кара-Васильової, Зої Чегусової, Зінаїди Косицької та інших авторів. Опубліковані окремі наукові праці, у яких паперовий декор сільського житла згадано в контексті основної теми.

Виклад основного матеріалу. Розвиток хатніх паперових оздоб в Україні триває уже впродовж майже двох століть. Від початку прикраси з паперу народні майстри виготовляли за традиційними композиційними схемами, характерними для різних видів народної творчості: на зразок фриза, хреста, кола тощо. Для цього народні майстри використовували найпоширеніші мотиви, серед яких у XIX ст. найчастіше зустрічаємо розети, хрестики, рідше різноманітні антропо-, зоо- й орнітоморфні фігури. Цим барвистим декором господині додавали оселям особливої святковості, неповторних акцентів, збагачуючи тогочасну орнаментику й значно розширюючи кольорову гаму. Зміни в оформленні житла сприяли

1. Композиція з витинанок для декору стін хати, 1894, Галичина. Кольоровий папір, вирізування. МЕХП ІН НАНУ (Фото Зінаїди Косицької)

2. Марія Гоцуляк. Витинанка „Пташина сім'я”, 1993, м. Могилів-Подільський. Кольоровий папір, вирізування. НМНАПУ (Фото Зінаїди Косицької)

започаткуванню тоді ще нового виду декору, пізніше названого витинанками. Українські науковці період масового поширення хатніх паперових оздоб на наших теренах визначають другою половиною ХІХ ст. – початком ХХ ст. Утім, перші згадки про них в українській літературі зустрічаємо вже в першій третині ХІХ ст., а саме: паперові квіти й голуби, що прикрашали ікони в селах Слобожанщини (сучасна Харківська область). Посилаючись на характеристику творів автора, Григорія Квітки-Основ'яненка, які Микола Сумцов назвав вищою мірою правдивим етнографічним матеріалом, подаємо цю інформацію в статі, як позбавлену жодного художнього вимислу. Пізніші повідомлення про паперові прикраси в українських джерелах з'являються в останній чверті ХІХ ст., що засвідчує про тривалий час, коли декор, виготовлений із паперу, від започаткування і до виразної хвилі розквіту залишався в Україні поза увагою вчених. Через це сьогодні складно визначити точніші роки, місце й обставини виникнення витинанок у різних регіонах.

Важливо зазначити, що поява паперу, який від першої третини ХІХ ст. був уже настільки доступний українським селянам, що вони з нього могли виготовляти декор для осель, потрапляє в Україні на особливо сприятливий ґрунт – тут завжди намагалися ошатно прикрасити власні домівки. Здавна інтер'єр сільських

помешкань, навіть у найбідніших родинах, був оздоблений вишитими рушниками, тканими барвистими ряднами чи килимами, часто й хатніми стінописами. Тому постійна наявність паперу й поширеного інструменту – ножиць – стали лише стимулом для пошуку нових видів прикрас.

Перші паперові вироби, виготовлені народними майстрами власноруч, не мали в Україні окремо визначеної назви, їх спочатку називали: „квітки”, „паперові окраси стін”, „паперова орнаментика стін і образів”, „украси вікна, украса на вікна”, „украси хати”, „украси сволока”, „оздоби для стін і образів”. Нерідко вживали також назви: „різки”, „теремці”, „фрески”, „ружі”, „хрестики”, „хрецики”, „різанки”, „шлярки”, „горобчики”, „веляно” тощо. Згодом, від початку XX століття зустрічаємо назви: „настінні витинані прикраси”, „витинкі”, „витинанки”, „витинянки”.

Із кінця XIX–початку XX ст. в Україні представники інтелігенції започатковують колекціонування різних виробів народного мистецтва, зокрема й паперового декору, що заклало основу сучасним музейним зібранням. У цей час починають з’являтися перші публікації про витинанки в періодиці, пов’язані з проведенням Крайових виставок у Тернополі (1887) і Львові (1894). Одну з перших рефлексій про поширення „народної орнаментики” з паперу зустрічаємо в газеті «Дьло» (1887), у ній йдеться про 11 великих картонів із оздобами, зібраними священиком Софроном Левицьким і представленими в експозиції виставкових павільйонів. Прикраси були вирізані з кольорового паперу жителями сіл Стриганець і Довге Товмацького повіту й укладені за різними традиційними схемами. У цьому ж дописі були згадані вирізки з Гусятинщини, що свідчить про широкі територіальні межі поширення паперового декору вже у ті роки. Наступні розповіді про „ozdobu ścian” зустрічаємо у «Каталозі етнографічного павільйону» (1894). У передмові укладач, Володимир Шухевич, подає відомості про кілька осель, демонстрованих на виставці, серед них згадує і типове селянське житло, прикрашене витинанками. Про цю хату з „wicińanymi papierkami” пише й Іван Франко в газеті «Kurjer Lwowski».

Серед мотивів на оздобах XIX ст., виготовлених народними майстрами в осередках Західних областей України, домінують геометричні й геометризовні форми. Їх можемо вивчати в музейних колекціях, де переважають витинанки значних розмірів, представлені найчастіше як композиції з хрестоподібними формами, восьмикутними зірками, горизонтальними рядами чи на зразок шахівки, сітки тощо. Рідше серед експонатів XIX ст. спостерігаємо фігуративні антропоморфні зображення, рослинні мотиви: дерева, квіти, вінки (оздоби майстрів Тлумацького району Івано-Франківської обл.). Усі композиції того часу майстри формували з невеликих ромбічних, квадратних, розеткових модулів, площини яких декоровано різноманітною ажурною орнаментикою.

Збережені зразки XIX ст., демонстровані на Крайових виставках, усі виготовлені з яскравого якісного глянцевого паперу. Серед них трапляються експонати з матеріалу „під золото” чи „срібло”. Готові вироби селяни на тло кріпили

різними клейкими речовинами: розводили камедь чи борошно. Коли наклеювали одразу на стіну чи дерев'яну поверхню (меблі, рами) використовували молоко, пізніше, в середині ХХ століття заварювали „фармужку” (негустий клейстер із крохмалю).

Про поширення у ті часи мистецтва вирізування з паперу в східних регіонах України, зокрема на території сучасної Луганщини, зустрічаємо інформацію в етнографічному збірнику 1898 року. У цьому регіоні були поширені переважно квіти біля ікон, зірки, ангели, виготовлені власноруч із кольорового чи цигаркового паперу. Жоден зразок паперових оздоб цього краю до наших часів не зберігся. У подальшому активізація й спад мистецтва витинанки в Україні щораз залежали від історичних умов та суспільних тенденцій.

Розглядаючи розвиток українських паперових хатніх оздоб від початку ХХ століття, зазначимо, що в перші десятиліття народні майстри продовжували виготовляти витинанки для прикрашення власного житла у руслі стійких локальних традицій, про що свідчать музейні колекції, зокрема Етнографічного музею ім. С. Удзеля в Кракові, де зберігаються витинанки з осередків Галичини, зібрані членами Товариства польського прикладного мистецтва (Towarzystwo Polska Sztuka Stosowana). Українські колекції згодом доповнили експонати, передані доктором Северином Удзелею, доктором Юліушем Дуніковським, Станіславом Якубовським (1920), Станіславом Солінським, Добжинським.

У першій чверті ХХ ст. науковці й громадські діячі Західних областей України продовжили збирати витинанки на власних теренах. Одна з цінних колекцій у тодішній Музей митрополита Андрея Шептицького була передана композитором й активним громадським діячем, Остапом Нижанківським. До неї входять твори, експоновані на Першій Хліборобській виставці в м. Стрию: 20 композицій на великих картонах (1909 р.). До збору паперових оздоб для музейних зібрань долучилися також педагог Богдан Заклинський, професор Михайло Кіт, лікар В. Янович, Рафаель Стаблецький, родина Пеленських та ін. У 1929 р. мистецтвознавець Ірина Гургула зі сторінок видання «Нова хата» повідомляла, що Національний музей готує видання про витинанки, і заохочувала до колекціонування. На жаль, ці плани не вдалося здійснити.

В селах у цей період майстри виготовляли оздобу, як правило, для власних потреб, іноді для сусідів-односельців із дотриманням традиційних форм та композицій, що залежало від розташування в інтер'єрі, екстер'єрі та від художніх засобів: техніки, розмірів, колориту. У перші десятиліття ХХ ст. мистецтво переживало хвилю піднесення в усіх відомих осередках.

Про традиції вирізування в селах Наддніпрянщини засвідчує унікальна колекція паперових оздоб (1906–1910), зібрана Данилом Щербаківським поблизу Умані. Серед них є самобутні композиції на зразок „вазона”, дерева, вінка, створених із окремих складових: пелюсток, бутонів, квітів, листя, гілечок. Поширеними мотивами для місцевих народних майстрів були також птахи, зокрема, півні, коні, часто в краї вирізували розеткові й ромбічні форми.

Надзвичайно важливо, що кілька автентичних прикрас Наддніпрянщини початку ХХ ст. збереглися в колекції Дніпропетровського національного історичного музею ім. Д. Яворницького. Зокрема, в селі Петриківка, відомому осередку народного декоративного розпису, на печах сільських осель етнограф Євгенія Евенбах скопіювала вирізані з кольорового паперу зображення дівчат і млина.

На Поділлі у цей час хатні оздоби колекціонував тоді ще студент, майбутній професор, Кость Широцький, який регулярно в роки навчання відвідував батьків у селі Білоусівка Тульчинського району Вінницької області. Згодом, у 1914 р., власні напрацювання він опублікував у монографії *Очерки по истории декоративного искусства Украины. Т. 1. Художественное убранство украинского дома в прошлом и настоящем*. У цьому регіоні теж були поширені різні типи витинанок: ромбічні, розеткові, антропоморфні, зооморфні, орнітоморфні тощо.

Загалом розвиток українських паперових хатніх оздоб можна поділити на кілька найголовніших етапів: кінець ХІХ – перше десятиліття ХХ ст.; 1920-ті роки – Друга світова війна; середина ХХ ст. – 1980-ті рр.; 1990-ті рр. – початок ХХІ ст. Кожному з них притаманні свої історичні обумовлені особливості, пов'язані з діяльністю конкретних творчих особистостей – майстрів і науковців.

Для першого етапу характерне формування місцевих традицій витинанки із чітко означеними локальними відмінностями. Другий етап демонструє продовження в дотриманні народними майстрами усталених прийомів творення паперових оздоб, що спостерігаємо у всіх регіонах України, де такий декор набув у той час поширення: на Слобожанщині, Півдні України, Чернігівському Поліссі, Наддніпрянщині, Поділлі, Буковині, Волині, Галичині, Покутті.

Після громадянської війни, голоду 1920-х рр. і Голодомору 1933-го р., коли в Україні налагоджували насамперед діяльність кустарних і хатніх промислів, що не потребували значних асигнувань, з'явилася подібна основа і для розвитку мистецтва вирізування паперових оздоб. Для цього виду творчості матеріал та інструменти не вимагали особливих затрат. Соціально-політичні умови й фінансова криза, пов'язані з Першою світовою і громадянською війнами, суспільні потрясіння після неодноразових голодоморів призвели до декорування житла з використанням різного доступного паперу. Часто саме паперові рушники й фіранки в селянських оселях у ці роки замінювали вишиті й ткані вироби, а килимкові композиції з паперових складників займали місце попередніх вовняних килимів над ліжком.

У 1930 р. в Україні вийшла перша українська книга-альбом *Настінні паперові прикраси Кам'янецьчини*. Оздоби в цьому регіоні у ті часи набули значного поширення й виразної самобутності. Автор тексту, Володимир Гагенмейстер, директор Кам'янець-Подільської художньо-промислової профшколи до збору експонатів залучив викладачів-інструкторів і учнів, які колекціонували етнографічний матеріал у довколишніх селах Кам'янець-Подільського району Хмельницької області. Особливу наукову цінність видання склали таблиці

3. Людмила Мазур. Панно-витинанка „Без назви”, 1997, м. Хмельницький. (Опубліковано: Людмила Мазур. *Lyudmila Mazur, Каталог*, Хмельницький 2003.)

4. Ольга Шинкаренко. Витинанка „Стежка до рідної хати”, 2016, м. Київ. Кольоровий папір, виривання. Приватна колекція (Фото Ірини Чамкертен)

з кольоровими ілюстраціями й чорно-біла автолітографія, на якій представлено інтер'єр подільського житла в с. Бакота, повністю декорованого витинанками.

На превеликий жаль, три визначні наукові дослідники хатніх паперових оздоб початку ХХ ст. надзвичайно рано відійшли у кращі світи. Молодим, у віці 33 років у 1919 р. раптово помер Кость Широцький. Данило Щербаківський під час нищення радянською владою музейних цінностей у 1927 р. був доведений різними утисками й переслідуванням до самогубства, що стало виразним особистим протестом проти свавілля керівних органів. Володимира Гагенмейстра заарештували й розстріляли у 1938 р. в Києві. Це лише кілька штрихів про чорні сторінки нищення української інтелігенції у перші десятиліття радянської влади, що мали відгомін у дослідженнях паперових хатніх оздоб.

Мистецтво витинанки в селах упродовж 1930-х років переживало складний період. Для селян проблема виникала не про наявність паперу – головного матеріалу, йшлося про виживання. Додалася також необхідність уникати святкування Різдва Христового й Великодня через панівну атеїстичну ідеологію та переслідування найменших проявів віри. Це частково торкнулося витинанок, оскільки їх традиційно виготовляли саме до великих церковних свят. Такі

обставини не сприяли розвитку жодного виду мистецтва, зокрема й виготовленню паперового декору.

Середина ХХ ст. для різних видів народної творчості, була особливо складним періодом, не стала винятком і витинанка. Руйнівні наслідки Другої світової війни та суспільні потрясіння негативно вплинули на весь устрій народного господарства й культури. До всього, у ці роки набув нової сили процес регламентації та контролю розвитку офіційного мистецтва в Україні, який у центральних і східних регіонах поширився ще з 1920-х рр., а після Другої світової війни також у Західних областях. У цей час згасає зацікавлення науковців витинанками, які в осередках народні майстри ще продовжували виготовляти зокрема на Дніпропетровщині, Поділлі, Покутті й інших селах Західних областей.

У 1950-х рр. техніку вирізування нерідко застосовували для виготовлення паперових трафаретів, які періодично на теренах України використовували в контексті наслідування „міської моди” – оформлення стін „під шпалери”. Саме після Другої світової війни, в середині ХХ ст., білими паперовими оздобами починають прикрашати новорічні ялинки спочатку в містах, а згодом у селах, називаючи їх уже „сніжинками”.

У перші десятиліття ХХ ст. витинанки вирізували, переважно, з кольорового паперу для декору стін і шибок вікон, іноді з білого паперу чи з газет і бланків, нерідко господині чи діти фарбувати такий папір кольоровими барвниками і навіть глинами. Від кінця 1950-х рр. народні майстри поступово замінюють газетний папір на кольоровий, куплений в магазинах, часто використовують обкладинки журналів. Хатні прикраси в ці роки продовжують створювати окремі талановиті особистості в річищі стійких локальних традицій. Типовими творами в сільському інтер'єрі в цей час були паперові „рушники”, „фіранки”, „серветки”, традиційні квіти, „звізди”, що дедалі частіше набували форм новорічних „сніжинок”, заступивши на шибках вікон попередні різдвяні символи віфлеємської зорі.

Наприкінці 1960-х рр. зі зміною інтер'єру в українських домівках (будівництво житла за покращеними типовими проектами) у сільських оселях розпорошується традиційний узгоджено-цілісний ансамбль архаїчного декору. З переселенням у нове житло господарі нерідко перестають підтримувати традиції оздоблення житла витинанками. Піч у ці часи найчастіше зводять у літній кухні, покуть у домі оформляють в окремій великій кімнаті-світлиці, де приймають гостей. У цей період набувають значного поширення вироби з паперу, що імітують тканини, яких у повоєнний час катастрофічно не вистачало: серветки, рушники, фіранки. Такі оздоби з першими достатками селяни намагалися замінити на фабричну тюль і мереживо. Витинанки на стінах домівок у цей час ще засвідчували сталість уподобань і живі традиції переважно в оселях літніх господарів. Мистецтво продовжує побутовати в окремих осередках Наддніпрянщини, на Поділлі, у селах Покуття. У ці роки налагоджується виробництво багатьох видів білого й кольорового паперу, тому майстри

мають ширший вибір. Природні клеї, поширені до цього часу й виготовлені власноруч, все частіше замінюють придбаними в торгівельній мережі.

Нове відродження хатніх паперових оздоб започатковується з кінця 1960-х рр, у період, коли вони постають переважно ексклюзивними мистецькими творами на зразок станкових у громадських установах чи міських помешканнях. Цьому сприяло проведення виставок і демонстрації витинанок, оформлених у рамах. Одним із перших, хто так прикрасив місцеву сільську бібліотеку, був педагог і різьбяр Степан Батюк. Особливо плідною діяльністю серед майстрів витинанки відзначився вчитель із Поділля, Олександр Салюк. За підтримки київського художника Володимира Пашенка в 1969 р. він презентував у столиці в тогочасному Республіканському будинку літераторів України виставку «Витинанки села Саїнка». Для заходу було відібрано й представлено на загальний огляд понад сто творів місцевих народних майстрів.

Багато для збереження традицій витинанки в давньому осередку Петриківка в другій половині ХХ ст. разом із багатьма іншими майстрами попрацювали Ганна Гречанова й Поліна Глущенко, нині їхні твори прикрашають кращі музейні збірки України. У витинанках цього краю переважають композиції на зразок „*букета*”, „*вазона*”, часто доповнені птахами. Важливо, що Ганна Гречанова передала своє вміння укладати пишні композиції своїй доньці Антоніні Авдеєнко, яка в свою чергу пізніше навчила цьому мистецтву дружину свого сина, Наталію Авдеєнко.

Помітна хвиля розвитку, яку можна назвати ренесансом витинанки, розпочинається після виходу в 1986 р. ґрунтовної розвідки Михайла Станкевича «Українські витинанки». Цьому сприяли також ретроспективні виставки, організовані мистецтвознавцем у Львові (1981) й Києві (1987). Багато обдарованих авторів розпочинають активну діяльність саме після цих показів та ознайомлення з монографією М. Станкевича, що відкрила нову сторінку у вивченні хатніх паперових оздоб вітчизняними науковцями.

В останній чверті ХХ – на початку ХХІ ст., вагомий творчий доробок у декоративне мистецтво і загалом у національну культуру внесла Марія Руденко, вчителька з Поділля (с. Слобода Яришівська Вінницької області). Після виходу на пенсію, вона активно почала вирізувати витинанки і брати участь у виставковій діяльності. Її художні образи, переважно рослинного характеру, органічно продовжили усталені традиції подільських майстрів. Композиційні та кольорові рішення авторських витинанок вирізняються вишуканою гармонією. Її улюбленими мотивами були квіти: волошки, маки, конвалії, бузок та ін. Самобутню манеру М. Руденко обрали за орієнтир чимало українських творчих особистостей, а її успішна виставкова діяльність помітно вплинула на продовження традицій цього виду мистецтва в усіх регіонах.

Особливий період в культурному житті країни започатковується від початку 1990-х років, що пов'язано з поверненням державності України та її інтеграцією у світовий культурний простір. У цей час помітно активізуються всі художні процеси, зокрема й у мистецтві витинанки: колишній вид народної творчості

починають активно використовувати у сфері дизайну й видавничої графіки, ним займаються уже не лише численні народні майстри, аматори, а й відомі професійні художники, у роботах яких яскраво домінує сюжетно-тематичне спрямування. Зокрема, графік із м. Хмельницька, Людмила Мазур, власним самотнім доробком значно збагатила можливості українського паперового декору, що раніше був тільки прикрасою сільського інтер'єру. Її авторські роботи у техніці вирізування уже демонструють найдосконаліші зразки сучасного образотворчого мистецтва, в яких майстриня докорінно змінила сутність художнього мислення попередників, збагативши традиційні прийоми. Активна участь Л. Мазур у виставковій діяльності дала поштовх започаткуванню нового напрямку творчості в художньому просторі всієї України.

Одним із важливих чинників, що також вплинув на відродження вирізування з паперу в Україні наприкінці ХХ ст., було проведення всеукраїнських „Свят витинанки”, які в 1993 р. започаткувала тодішня директорка місцевого Будинку творчості й провідна майстриня витинанки, Марія Гоцуляк. Із 2002 року ці зустрічі-триєнале регулярно проводить Оксана Городинська, яка збирає для творчого спілкування українських і зарубіжних митців: із 2011 р. фестивалі набули міжнародного статусу. Оксана Городинська так само є однією з відомих майстринь, хто працює у техніці вирізування з паперу. Її стараннями за останні десятиліття місто Могилів-Подільський перетворилося на відомий культурний центр, який заслужено називають „столицею української витинанки”. Важливо, що під час зустрічі на „Святі витинанки” в 2021 році місцева влада надала окреме приміщення для відкриття Музею, в якому нині представлені твори майстрів різних країн світу: Литви, Польщі, Молдови, Канади та ін.

У Києві в 2013 р. масштабну всеукраїнську виставку «Українські витинанки» організувала Національна спілка майстрів народного мистецтва України. Захід мав також значний резонанс: у ньому брали участь майже всі провідні митці з кожного регіону країни. Високий рівень майстерності постійно підтримують і щорічні всеукраїнські виставки «Кращий твір року», на яких обдаровані особистості презентують власні нові авторські роботи.

Сміливим новаторством у мистецтві витинанки останні роки вирізняються твори львів'янки Дарії Альошкіної, яка досконало поєднує особливості матеріалу з самотньою авторською манерою, зокрема, посиленням ажуром, об'ємними складками, демонстрацією великих творів без рам на стінах чи окремо в просторі й на шибках великих вікон, де вони творять виразний ефект вітражів. Майстриня уміло komponує традиційні мотиви давніх українських паперових фіранок разом зі стилізованими силуетними зображеннями, поєднуючи їх між собою мереживом грайливих гнучких чи строго геометричних ліній. Авторські роботи Д. Альошкіної регулярно представляє на виставках за кордоном: у Польщі, Франції, Німеччині, Австрії, Південній Кореї та ін.

У дні Другого Майдану (2013–2014 рр.) витинанки часто з'являлися на вулицях під час революційних подій у м. Києві. Першою була паперова сніжинка на

сумнозвісній центральній ялинці біля Національної музичної академії України, більш відомої як Консерваторія. Згодом вирізані паперові акценти, переважно сердечка, почали з'являтися на плакатах, прикріплених на цю ж ялинку учасниками Майдану, найчастіше тими, хто приїздив із інших міст і залишав їх як символ своєї подальшої присутності. Траплялися вони й на чорних шинах поодиноким невеликим паперовим голубом, намальованим ручкою на аркуші й похапцем вирізаним за контуром. Згодом білі паперові ангели почали з'являтися спочатку поодинокі, а потім у великій кількості на вул. Інститутській на гілках дерев біля портретів Героїв Небесної Сотні. Нині такі ангели є невід'ємною частиною символіки Днів Пам'яті (жовтень-лютий).

У перші місяці нової хвилі російської війни після 24 лютого 2022 р. українські майстри витинанки активно вирізували для флешмобу в facebook і ділитися фото з авторськими паперовими ангелами з жовтого, блакитного чи білого паперу, щоб підтримати настрій українців і одне одного на знак прискорення Перемоги (Вікторія Нестерова, Христина Бала, Галина Дудар, Зінаїда Косицька). У місті Кам'янець-Подільський художниця Ольга Негода-Бучковська в День захисту дітей, 1 червня 2022 року вирізувала з дітьми голуби миру. Багато майстрів почали створювати тематичні твори, в яких передавали враження від страхіть жорстокої війни, патріотичні настрої чи успіхи Збройних Сил України (Микола Теліженко, Тарас Крамаренко, Наталія Кадін-Фесенюк та ін.).

Під час ракетних обстрілів Києва Ольга Шинкаренко, провідна майстриня і водночас досвідчений педагог, перебуваючи в бомбосховищах, проводила майстер-класи, щоб допомогти дітям заспокоїтися, менше думати про близьку смертельну небезпеку, хоч трішки відволіктися від страшних реалій. Це відволікало і саму художницю від власних невеселих думок і настроїв.

Висновки. Як бачимо, паперові хатні оздоби від початку виникнення у ХІХ ст. й до сьогодні в багатьох регіонах України часто допомагали українцям ефектно оздоблювати житло перед святами, визначними подіями і впродовж усього року. Від середини ХІХ-го до початку ХХІ ст. мистецтво витинанки переживало різні періоди сплесків і згасання, фокусуючи в собі провідні ознаки, тенденції та процеси розвитку художньої культури всієї України. В останні десятиліття ХХ ст. творчість народних майстрів і професійних художників вивела галузь на новий рівень, і сьогодні твори, виконані в техніці вирізування з паперу, постають самобутнім художнім явищем. Характерно, що на початку поширення у витинанках домінували орнаментальні композиції, від останньої чверті ХХ ст. у творах з паперу виразно домінує сюжетно-тематичне спрямування. Саме такі роботи тепер переважають у набутку аматорів і професійних художників. Нині паперові твори часто стають креативним декором у сучасних оселях українців і жителів країн Європи й світу. В останні роки вітчизняні майстри все частіше організовують авторські імпрези за кордоном, беруть участь у міжнародних виставках, ярмарках і фестивалях в багатьох сусідніх і далеких країнах, тому українські витинанки тепер відомі й поціновані у себе вдома

й далеко за кордоном. Все це свідчить про успіхи української витинанки, яка має глибинні корені й виразні самобутні художні традиції.

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ / LIST OF ABBREVIATIONS

ЕМК – Етнографічний музей ім. Северина Удзелі в Кракові

ДНІМ – Дніпропетровський національний історичний музей ім. Д. І. Яворницького

МЕХП ІН НАНУ – Музей етнографії та художнього промислу Інституту народознавства Національної академії наук України

НА ІА НАНУ – Науковий архів Інституту археології НАН України

НМЛ – Національний музей у Львові ім. Андрея Шептицького

НМНАПУ – Національний музей народної архітектури та побуту України (м. Київ)

НМУНДМ – Національний музей українського народного декоративного мистецтва (м. Київ)

РЕМ – Російський етнографічний музей (м. Санкт-Петербург)

ДЖЕРЕЛА / SOURCES

1. ДНІМ, інв. № Е-2137 КП-41660; Е-2634 КП 42157; Х 1549 КП 1201317.
2. ЕМК, інв. № 17640; № 17642; 36546-36561; 36614-36619; 38064-38074; 38258-38259; 39815-39817.
3. НА ІА НАНУ, ф. 9, од. зб. № 95, арк. 15–45.
4. НМЛ, інв. № НМВ 2040-2825; 23989/66-352; 26240/1-65; 2828; 2826; 2825а.
5. НМНАПУ, інв. № НД 1400; НД 1401; НД 1403; НД 1410.
6. НМУНДМ, інв. № ДР 3785.
7. МЕХП ІН НАНУ, інв. № ЕП 40801; ЕП 40802; ЕП 40803; ЕП 40809; ЕП 40818; ЕП 40819; ЕП 40836; ЕП 40837; ЕП 40838; ЕП 40828-40835; 65329-65335.
8. РЕМ, інв. № 2341-81/1-2; 2342-82/1-2; 2342-153/3; 2342/417; 2342/419; 2581-306.

ЛІТЕРАТУРА / REFERENCES

- Бабенко В., *Этнографический очерк народного быта Екатеринославского края: Издание Губернского земства к XIII Археологическому съезду*, Екатеринослав 1905. [Babenko V., *Etnografičeskij očerk narodnogo bita Ekaterinoslavskogo kraja: Izdanie Gubernskogo zemstva k XIII Arheologičeskomu s'ezdu*, Ekaterinoslav 1905.]
- Барвінський О., *Спомини з мого життя*, т. 2, ч. 3, 4, Нью-Йорк–Київ 2009, <http://history.org.ua/LiberUA/978-966-193-037-6/978-966-193-037-6.pdf>, [11.01.2023]. [Barvins'kij O., *Spomini z mogo žittâ*, t. 2, č. 3, 4, N'û-Jork–Kiïv 2009.]
- Гагенмейстер В., *Настінні паперові прикраси Кам'янецьчини*, Кам'янець-Подільський 1930. [Gagenmejster V., *Nastinnî paperovi prikasi Kam'âneččini*, Kamânes'-Podil's'kij 1930.]

- Газетне повідомлення* [в:] „Дѣло”, 18 (30) червня, nr 67, Рóчник VIII, 1887. [*Gazetne povidomlennâ* [v:] „Dĕlo”, 18 (30) červnâ, nr 67, Róchnik VIII, 1887.]
- Гургула І., *Витинанки* [в:] „Нова хата”, nr 10, Львів 1929. [Gurgula Ĭ., *Vitinanki* [v:] „Nova hata”, nr 10, L’viv 1929.]
- Гургула І., укладач, *Каталог експозиції відділу народного мистецтва*, Львів 1955. [Gurgula Ĭ., ukladač, *Katalog ekspozicii viddilu narodnogo mistectva*, L’viv 1955.]
- Жизнь и творчество крестьян Харьковской губернии: очерки этнографии края*, под ред. Иванова В., т. 1. XXIV, Харьков 1898. [*Žyzn’ i tvorčestvo krest’ân Harkovskoj gubernii: očerki etnografii kraâ*, pod red. V. Ivanova, t. 1. XXIV, Harkov 1898.]
- Кара-Васильєва Т., Чегусова З., *Декоративне мистецтво України в XX столітті: У пошуках „великого стилю”*, Київ 2005. [Kara-Vasil’ěva T., Čehusova Z., *Dekorativne mistetstvo Ukraïni v XX stolitti: U pošukah “velykogo stylžû”*, Kiïv 2005.]
- Каталог Екатеринославского областного музея имени А. Н. Поля: Археология и этнография*, Екатеринослав 1910. [*Katalog Ekaterinoslavskogo oblastnogo muzeâ imeni A. N. Polâ: Arheologîâ i etnografiâ*, Ekaterinoslav 1910.]
- Квітка-Оснóв’яненко Г., *Твори: у 2 т.*, т. 1, Київ 1978. [Kvitka-Osnov’ânenko H., *Tvori: v 2 t*, т. 1, Kiïv 1978.]
- Коновалова О., *Антропоморфні мотиви української народної орнаментики*, Київ 2015. [Konovalova O., *Antropomorfni motivi Ukraïns’koï narodnoï ornamentiki*, Kiïv 2015.]
- Косицька З., *Витинанки* [в:] *Історія декоративного мистецтва України: в 5 т.*, т. 4, Київ 2011, <https://www.etnolog.org.ua/pdf/stories/monografji/2011/ist.dek.myst.pdf>, [11.01.2023]. [Kosic’ka Z., *Vitinanki* [v:] *Ĭstoriâ dekorativnogo mistectva Ukraïni: v 5 t.*, т. 4, Kiïv 2011.]
- Косицька З., *Історія української витинанки*, Київ 2019. [Kosytska Z., *Istoriâ Ukraïns’koï vitinanki*, Kiïv 2019.]
- Косицька З., *Петриківка – давній осередок витинанки в Україні* [в:] „*Studia Ucrainica Varsoviensia*”, nr 9, 2021. [Kosic’ka Z., *Petrikivka – davnij oseredok vitinanki v Ukraïni* [v:] „*Studia Ucrainica Varsoviensia*”, nr 9, 2021.]
- Людмила Мазур. *Lyudmila Mazur. Каталог*, Хмельницький 2003. [*Lûdmila Mazur. Lyudsčmila Mazur. Katalog*, Hmel’nic’kij 2003.]
- Свенціцький І., *Ілюстрований провідник по Національному музеєві у Львові*, Жовква 1913. [Svencic’kij Ĭ., *Ilžûstrovanij provîdnik po Naciònal’nomu muzeêvi u Lvovì, Žovkva* 1913.]
- Січинський В., *Юрій Нарбут. 1886–1920*, ред. С. Гординський, вип. 2, Львів–Краків 1943, <http://elib.nplu.org/view.html?id=7098>, [03. 02. 2023]. [Sičyns’kij V., *Žurij Narbut. 1886–1920*, red. S. Gordins’kij, vol. 2, Lviv–Kraків, 1943.]
- Станкевич М., *Українські витинанки*, Київ 1986. [Stankevič M., *Ukraïns’kì vitinanki*, Kiïv 1986.]
- Станкевич М., *Витинанки і штучні квіти: порівняльний аспект* [в:] *Мистецтвознавство: Збірник наукових праць*, Львів 2008. [Stankevič M., *Vitinanki i štučnì kvìti: porivnâl’nij aspekt* [v:] *Mystetstvoznavstvo: Zbîrnik naukovih prac’*, Lviv 2008.]
- Сумцов Н., *Очерки народного быта. Из этнографической экскурсии 1901 г. по Ахтырскому уезду Харьковской губернии*, Харьков 1902. [Sumcov N., *Očerki narodnogo*

- bita. Iz etnografičeskoj ekskursii 1901 g. po Ahtirskomu uezdu Harkovskoj gubernii, Harkov 1902.]*
- Сумцов Н., *Хлеб в обрядах и песнях*, Харьков 1885. [Sumcov N., *Hleb v obrâdah i pesnâh*, Harkov 1885.]
- Сумцов Н., *Этнографические заметки* [в:] „Этнографическое обозрение”, кн. III, Москва 1889. [Sumcov N., *Ėtnografičeskie zametki* [v:] „Ėtnografičeskoe obozrenie”, кн. III, Moskva 1889.]
- Шероцкий К., *Очерки по истории декоративного искусства Украины*, т. 1 *Художественное убранство украинского дома в прошлом и настоящем*, Киев 1914. [Šerockij K., *Očerki po istorii dekorativnogo iskusstva Ukraini*, t. 1. *Hudožestvennoe ubranstvo ukrainskogo doma v prošlom i nastoâšem*, Kiev 1914.]
- Franko I., *Dział etnograficzny na Wystawie* [w:] „Kurjer Lwowski”, nr 228, nr 233, nr 235, 1894.
- Katalog działu etnograficznego. Powszechna Wystawa Krajowa we Lwowie 1894 r.*, Lwów 1894.
- Skoczeń-Marchewka B., *Litewskie, białoruskie i ukraińskie ozdoby z papieru w zbiorach Muzeum Etnograficznego im. Seweryna Udzieli w Krakowie* [w:] *Dziedzictwo i pamięć kresów wschodnich Rzeczypospolitej. II Muzealne spotkania z kresami*, Warszawa 2017.

СПИСОК ІЛЮСТРАЦІЙ / LIST OF ILLUSTRATIONS

1. Композиція з витинанок для декору стін хати, 1894, Галичина. Кольоровий папір, вирізування. МЕХП ІН НАНУ (Фото Зінаїди Косицької)
2. Марія Гоцуляк. Витинанка „Пташина сім'я”, 1993, м. Могилів-Подільський. Кольоровий папір, вирізування. НМНАПУ (Фото Зінаїди Косицької)
3. Людмила Мазур. Панно-витинанка „Без назви”, 1997, м. Хмельницький. (Опубліковано: Людмила Мазур. *Lyudmila Mazur, Каталог*, Хмельницький 2003.)
4. Ольга Шинкаренко. Витинанка „Стежка до рідної хати”, 2016, м. Київ. Кольоровий папір, вивання. Приватна колекція (Фото Ірини Чамкертен)

Косицька Зінаїда – кандидат мистецтвознавства, наукова співробітниця відділу образотворчого та декоративного мистецтв. Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України.